

The origins of BAC(K)-4

EUREKA; The final chapter

Ondanks dat ik het boek rond de afkomst van Bac leek te hebben gesloten, laat het me toch niet los. De familie Bac wordt voor het eerst vermeld vanaf 1197, waar ene Walter Bac optreedt als getuige in een aantal Hertogelijke akten. Maar waar komen de Bacs eigenlijk vandaan? Verder spittend stuitte ik via Arnold de Cameraar van Etthen op mogelijke verwantschap met het huis Van Heusden. Dat bleek de sleutel. De puzzel lijkt wat mij betreft nu toch echt compleet. I rest my case.

Arnold de Cameraar van Etthen

Op 6 april 1248 bepalen Schout en Schepenen van 's Hertogenbosch dat Arnold Woutersz Bac zijn tienden te Oosttilburg (Oisterwijk) verkocht heeft aan de St. Gertrudisabdij te Leuven.^{1 2}

Onder Oosttilburg werd echter volgens F.W. Smulders in zijn artikel over het gebied der Tilburgen uit 1966 destijds verstaan: Berkel.³ Dus wellicht is hier sprake van tienden te Berkel.

Vraag is hoe deze Arnold Woutersz Bac daaraan is gekomen. De tienden van Berkel waren voor 1/3 deel geschonken door hertog Henric I van Brabant (1214), voor 1/3 deel door Walterus van Tilburg (1234) en voor 1/3 deel door Giselbertus van Tilburg (1240). Toen Walterus van Tilburg zijn 1/3 deel van de tiende van Berkel schonk in 1234, was dit echter onder voorbehoud van zijn recht op de novale tiende, waarvoor cijns betaald moest worden.⁴ De novale (nieuwe) tiende had in tegenstelling tot de oude tiende, betrekking op nieuw te ontginnen gronden. Zou deze transactie van Arnoldus Woutersz Bac uit 1248 deze novale tienden betreffen? Dit zou suggereren dat Arnold familie was van Walterus van Tilburg en deze tiende had geërfd, wellicht via zijn vader Wouter (Bac van Tilburg?). Of wellicht via zijn moeder Gertrudis, getrouwd met Wouter Bac (Van Olen), die dan ofwel de dochter van Walterus van Tilburg ofwel zijn zuster geweest moet zijn.

In de akte uit 1240 waarin Giselbertus van Tilburg zijn 1/3 deel schenkt wordt melding gemaakt van ene Arnoldus Cameraar te Etthen, wiens weduwe Gisela 1/3 deel van de tiende van Berkel in pand had. Lange tijd was de gangbare voorstelling dat Arnold een broer moest zijn van Walterus en Giselbertus en dat met Etthen de burcht Ette / Ter Borch bij Oosterwijk bedoeld moest zijn. Niets is echter minder waar! Met Etthen wordt mijns inziens Eethen bij Drongelen en Genderen, gelegen boven Waalwijk bedoeld. Dat dit best eens waar zou kunnen zijn leert een inschrijving uit 1323 waarin Jan van Heusden, knape en andere partijen verkopen aan Hardberne van Riede, een *'steenhuus met erf, dat van Arnout Kamerer was en waarop cijns van heer van Heusden rust'*.⁵ Ja, en wat bewijst dat dan, zult u zich afvragen? Nou, het geslacht Van Riede is voorloper van het geslacht Van Merwede dat later heer van Eethen, Meeuwen en Baardwijk (Waalwijk) was.⁶ Volgens mij geen toeval, want Arnout Kamerer was blijkbaar de bewoner van het stenen huis te Etthen. Maar als met Etthen niet Ter Borch bedoeld werd, wie was die Arnold dan? Arnold bleek verwant te zijn met de heren van Heusden. En waarom had hij dan het 1/3 deel van de tiende van Berkel in pand van Giselbertus van Tilburg? Een akte uit 1212 van Dirk van Altena en Jan van Heusden bracht uitkomst.⁷

In deze akte noemt Jan I van Heusden namelijk zijn *'patruales'* (neven van vaderszijde) Walterus en Giselbertus. Deze zijn dus nazaten van een broer van zijn vader Arnold I Van Heusden. Vermoedelijk trouwde een Van Tilburg met een dochter Van Heusden. Dit bleek de sleutel tot de oplossing.

¹ VanMierlo.net

² [Oorkonden van Noord-Brabant 690-1312](#), 6 april 1248, p.305

³ [De Kleine Meijerij Jaargang 1965 - 1966 XIX nr. 5-6](#), pp. 64-67

⁴ [Opera diplomatica et historica](#), Auberti Miraei, p.750

⁵ [BHIC, Kloosters Mariënkroon en Mariëndonk in Heusden](#), 1245 - 1631, 7 december 1323

⁶ [Vaderlandsch woordenboek](#). 35 deelen [and] Byvoegzels 1-3, Jacobus Kok, p.41

⁷ [Oorkondenboek van Holland en Zeeland](#), 1212, p.135

De heren van Heusden en de stichting van de abdij te Postel

In mijn naspeuringen naar de heren van Heusden kon ik gelukkig terugvallen op het uitstekende werk van Nico van Dinther. Deze bracht niet alleen de genealogie van de heren van Heusden in kaart, maar ook van verwante geslachten als Van Merwijk en Van Megen.⁸ Tevens maakte ik dankbaar gebruik van de naspeuringen van Marcel Van Dinteren.⁹

In de geschiedkundige literatuur is al veel geschreven over de stichting van de abdij van Postel en de geslachten die hun land ter beschikking stelden om de stichting mogelijk te maken. Mysterieuze namen als Arnold I Brabander of Fastradus van Uitwijk acteerden zij aan zij met Didradis van Rixtel of een Bertha van Blaarthem. In de loop van de jaren 1140-1173 vonden er diverse schenkingen plaats uit eigengoederen te Reusel, die hoogstwaarschijnlijk afkomstig waren van één aaneengesloten erfgoed. Fastradus van Uitwijk zou volgens Nico van Dinther een broer zijn van Wicher van Heusden en zo kwam ik van het één in het ander. Vanuit de schenkingen uit Reusel aan de abdij van Postel kon ik de verwantschapstabel construeren.¹⁰ De schenkingen (o.a. uit Reusel) aan Postel op een rij:¹¹

Onderdeel 1 (opgetekend in 1173):

1. eerste schenking door Fastraad van Uitwijk (1128-1138)
 2. tweede schenking door Fastraad van Uitwijk (1140)
 3. schenking door Arnold genaamd Brabant (1140)
 4. schenking door Berta van Blaarthem (1140-1173)
 5. schenking door Didradis van Rixtel (1140-1173)
- } goederen en rechten in Reusel

Fastradus schonk 1/3 deel, Arnold I Brabander 1/6 deel, Bertha van Blaarthem 1/6 deel, Didradis van Rixtel 1/6 deel. Uit andere bron wordt duidelijk dat een

nazaat van Dirk I van Altena later ook een gedeelte van Reusel schonk en dat het geslacht Van Altena naar alle waarschijnlijkheid afstamt van Fastradus Van Uitwijk.¹² Vermoedelijk had Dirk I van Altena ook 1/6 deel van Reusel in bezit, dat pas later door ene Dirk II of III aan Postel is geschonken. Volgens P.C. Boeren is het overigens verdedigbaar om Dirk III van Altena als identiek te beschouwen met Dirk van Herlaer.¹³

In de tabel heb ik Didradis van Rixtel nu gepositioneerd in de omgeving van Bertha van Blaarthem, aangezien de heren Van Megen bezittingen hadden in Rixtel. Anderzijds had het aan Van Rixtel gelieerde geslacht Van Heeze weer banden met Altena en zou Alard van Megen, vermeld als getuige in 1145, een halfbroer zijn van Dirk van Altena.¹⁴ Wellicht dat nadere studie nog een herschikking van de erfdelen tot gevolg zal hebben, maar voor de argumentatie in relatie tot de afstamming van het geslacht Bac volstaat de huidige positionering. De opmerking van Boeren over een mogelijk huwelijk van Dirk Van Herlaer met Hedwigis van Rhenen (Van Aerschot) intrigeert ook. Zou dit dezelfde dame zijn als Heilwich van Rode en Beke die in 1162 huwde met een Dirk van Herlaer en daarna in 1180 met Gijsbrecht van Rode?

Een historische Dirk van Herlaer, die ook heer van Altena was en kastelein van Brustem (Loon) en bovendien – te oordelen naar een onechte oorkonde, die in dit punt niet noodzakelijk onwaar hoeft te zijn – medeërfgenaam was van Arnoud I de Brabander? Dan zou misschien zijn verwant Fastradus van Utwick toch hebben bestaan en het goed Halderberg onder Hoeven (bij Breda) hebben bezeten. Volgens een manuscript, dat in de genealogische literatuur de beruchte kwalificatie „oud handschrift” heeft en wordt bewaard in het Centraal Bureau voor Genealogie te 's Gravenhage, zou de Dirk van Herlaer in kwestie zijn gehuwd met Hedwigis van Rhenen, uit de familie van de Utrechtse bisschop Godfried van Rhenen, uit welk huwelijk Edmond de Roover, heer van Rode (St. Oedenrode) en daarmee de geslachten De Roover, Van Broekhoven en Stakenburg zijn voortgekomen.⁶⁶ Als het juist was, zou dit gegeven bijzonder belangwekkend zijn, omdat Lutgard van Perk, de vrouw van Godfried II van Breda, verwant was aan de Van Rhe-

De heren van Breda en Schoten, P.C. Boeren, p.105

⁸ Historisch archief Van Dinther (www.nicovandinther.nl), [Genealogie heren van Heusden](#) en [Oudste generaties Van Merwijk](#) en [De oudste generaties van de graven heren van Megen](#).

⁹ [Van Dinteren, Een zoektocht naar de oorsprong](#)

¹⁰ [Kronyk der Stad en Vryheid Turnhout](#): Kapittel 5, P. J. Heuvelmans, p174 e.v.

¹¹ [Analecta Praemonstratensia, Volume 73](#), Abdij Alverbode, p.13

¹² [De geslachten van Altena en Home tot ca. 1300](#), Drs. T. Klaversma, p.13

¹³ De Heren van Breda en Schoten, P.C. Boeren, p. 105

¹⁴ [Land and Ancestors](#): Cultural Dynamics in the Urnfield Period and the Middle Ages, geredigeerd door Frans Theuws, Nico Roymans, p. 325

Walterus van Tilburg

Heel lang heb ik de hypothese verworpen dat Walter Bac van Olen een telg uit het geslacht van de Giselberten zou kunnen zijn. Immers, de Giselberten gaan aantoonbaar terug tot de van de Karolingen afstammende gravin Alpaidis van Hoegaarden en aanverwante families als Rumigny-Florennes, Morialmé, Trongee en De Jauche (voogden van Landen). En zoals uit mijn artikel 'The origins of Back-3' bleek, lijken de Bacs een afstammingslijn te hebben met Ansfried de Jongere via de lijn Wassenberg / Hochstaden / Saffenberg / Cuijck / Rode. Dus aangetrouwd met een Van Tilburg zou zomaar kunnen, maar directe afstamming achtte ik zeker niet waarschijnlijk.

Totdat de link met de heren van Heusden, of liever de dames van Heusden om de hoek kwam kijken. Giselbertus II van Tilburg zou best wel eens getrouwd kunnen zijn geweest met een dochter van de broer van Arnold I van Heusden. De vader van Arnold I (en zijn broer), t.w. Herman van Heusden was vermoedelijk gehuwd met een dochter van Arnold II van Rode uit zijn huwelijk met Aleidis van Cuijck. Aleidis was een kleindochter van Hendrik van Cuijck en jawel hoor van Alvarade van Hochstaden. Een

andere dochter van Arnold II van Rode en Aleidis, Heilwina of Heilwich van Rode huwde Koenraad van Merum, de vader van Rutger van Merum, wiens dochter Beatrix de moeder was van Heinrich I van Baexen. Het huwelijk van Giselbertus van Tilburg met een dochter Van Heusden zou betekenen dat hun zonen Walterus en Giselbertus, genoemd in relatie tot de tienden van Berkel in 1214, 1234 en 1240 een moeder hadden uit het geslacht Van Heusden.

Dit geslacht Van Heusden zou volgens de genealogie van de heren Van Heusden teruggaan op ene Graaf Wicherus of Wichard van Wijk, die resideerde op een slot bij Woudrichem.¹⁵ Hoogstwaarschijnlijk was hij een telg uit het huis Gelre, dat op zijn beurt sproot uit het huis Wassenberg.¹⁶ Ook vermeldenswaard is de relatie met Fulco van Berne die vermoedelijk een zwager was van Herman van Heusden en zijn vader of grootvader Wicherus met een spies wist te doden in een gevecht.¹⁷ Deze Fulco stamt aantoonbaar uit een geslacht gerelateerd aan Ansfried de jongere. Ansfried had eerder al zijn bezittingen in Teisterbant geschonken aan de kerk van Utrecht.¹⁸

Ridder Fulco van Berne vlucht uit een hinderlaag

Eindconclusie

Samen met collega Frans van Son speur ik al jarenlang intensief naar de oorsprong van het geslacht Bac. Stukje bij beetje, langzaam maar gestaag kwamen we dichterbij de oplossing. Met de afstammingstabel rond Reusel vallen wat mij betreft alle puzzelstukjes in elkaar en sluit voor mij nu toch echt het boek. De relatie met Altena / Van Herlaer wordt verklaarbaar, evenals de relatie met Willem van den Bosch (zijn moeder was een Van Heusden). De relatie met Godfried van Waerloos alias Gerard van Loen krijgt kleur. Deze Gerard van Loen zou heel goed een zoon kunnen zijn van Gerard van Loen, die trouwde met Aleit van Herlaer. Hiermee werd Gerard van Loen, heer van Herlaer. Volgens de artikelreeks het vermoeden over het geslacht Van Herlaer, was Gerard van Loen een zoon van jawel Jan II van Heusden.¹⁹ Zelfs de relatie van Berlaer met Bax (*ex heriditate Berlaer*), die ik aantrof bij Schijndel in de cijnsboeken van Helmond kent zijn mogelijke verklaring in het feit dat Jan II van Heusden hoogstwaarschijnlijk gehuwd was met jawel een dochter van Gilles Berthout en Catherine de Bailleul. De lijn Schoten-Breda / Kinschot / De Bie komt terug via Arnold I de Brabander, wiens zoon trouwde met een dochter van Arnold van Tilburg. En graaf Wicherus trouwde met ene Cunegunde van Gent, dus de link met het huis van Vlaanderen en Gent / Aalst lijkt ook aanwezig.

¹⁵ [Nieuwe beschrijving van het bisdom van 's Hertogenbosch](#), Josephus Antonius Coppens, p.27 e.v.

¹⁶ [Geschiedenis van Nederland](#): naar aanleiding van C. Perk's Beknopte schets door Jacobus van Wijk (Roelandszoon), Cornelis Perk, p.22

¹⁷ [Lotgevallen van Heer Fulco en de Abdij van Bern](#), W. van Dam van Brakel

¹⁸ [Algemeene konst- en letterbode](#), p.238

¹⁹ [Heemkundevereniging, "de heerlijkheid herlaer" I](#), Jaargang 17, nr.1, februari 2011, p.24 e.v. over Gerard van Loon

Dat middeleeuwse adellijke geslachten nauw verweven waren, dat wist ik. Dat het echter zo'n complexe puzzel zou zijn om de herkomst van Bac boven tafel te tillen, dat weet ik nu. Het was een zware dobber, maar de aanhouder wint. Wat mij betreft is de puzzel nu klaar.

Of toch niet? Wacht eens even..

Als Walterus een zoon was van Giselbertus II van Tilburg, die ca 1167 geboren moet zijn, blijktens de akte uit 1192 waarin hij samen met zijn moeder Alaysa de lieden op hun allodium Helvoirt onder de kerk van Oosttilburg brengt²⁰, dan zou Walterus op zijn vroegst rond 1187 geboren kunnen zijn. Dit tijdslot strookt niet met een vermelding van Walter Bac als getuige in 1197 en wellicht al in 1195. Dan zou hij immers pas 10 jaar geweest moeten zijn. En toch kloppen alle overige gegevens in de relatie tot het geslacht Van Heusden. Zouden Walterus en Giselbertus dan wellicht zonen kunnen zijn van Arnold, de broer van Giselbertus II, ook vermeld in de akte uit 1192? Nee, dat zou ook geen soelaas bieden want dat is nog steeds te laat voor een zoon Walter die dan in 1197 als getuige optreedt. Of was Arnoldus helemaal niet de broer van Giselbertus II, zoals doorgaans verondersteld, maar zijn oom en daarmee dus broer van Giselbertus I, Comite? Ik sluit het in zijn geheel niet uit en het zou qua tijdslot wel beter kloppen met een ander gegeven, namelijk dat een dochter van Arnold getrouwd zou zijn met Arnold van Gageldonck, de zoon van Arnold I Brabander. Ook de akte uit 1192 laat ruimte voor deze interpretatie. Nergens lees ik namelijk een verwijzing naar Arnold als zijnde de broer van Giselbert II. De hypothese dat Wouter Bac de Nole een zoon is van Arnold van Tilburg, de broer van Giselbert I van Tilburg lijkt daarmee aan kracht te winnen.

De Giselberten Van Tilburg treden vaak op als getuige in akten in de invloedssfeer van de heren Van Heusden, die Van Altena en die Van Cuijck. Ik vermoed omdat ze verwant waren aan deze geslachten. Tevens acteerden zij blijkbaar in de nationale politieke arena van die tijd. Zo is er een interessante akte uit 1205 waarin Markgravin Ada van Brandenburg (c1161-c1205) een stuk land in Holland verkoopt aan de kerk met als getuigen Willem en Dirk van Teylingen, Arnold van Rijswijk en zijn broer Henrick, Giselbert van Tilburg, Philip van Wassenaar en zijn zoon Dirk, Hugo van Nortge, Floris van Sotrewold, Dirk van Delft en zijn broer Arnold, Hubert van Kerecwerf.²¹ De dochter van Jan I van Heusden, Alveradis, huwde rond 1215 met Dirck van Teylingen, heer van Brederode. Na zijn dood in 1236 huwde zij met Herbaren II van der Lede, de stamvader van het geslacht Van Arkel.²² Een natuurlijke dochter van Jan I van Heusden trouwde overigens met (1) Simon van Wijffliet (ook een bekende naam in relatie tot Bac) en daarna met (2) Claes Persijn.²³

Tot slot

Wat betreft Baescot is wellicht nog interessant te melden dat ene Aernt van Dinther in 1364 de helft van Baeschot in zijn bezit had.²⁴ Was Walter van Baescot wellicht slechts voogd van Baescot voor de abdij van Echternach? Of was de helft van Baescot voor de afstammelingen van Walterus van Tilburg en de andere helft voor de nazaten van Giselbertus? Mooie uitzoekerijtjes voor mijn opvolgers lijkt me. Wie biedt?

..-

H.L. van Broekhoven
Schiedam, 6 september 2015

²⁰ [Oorkonden van Noord-Brabant 690-1312](#), 2 oktober 1192

²¹ [Groot charterboek der graaven van Holland, van Zeeland en heeren van ...](#), Frans van Mieris (de jongere), 1205, p.145

²² [Wikipedia.nl](#)

²³ [Genealogie heren van Heusden](#), Nico van Dinther, p. 23

²⁴ [Van Dinteren, Een zoektocht naar de oorsprong](#), p.17 over Aernt van Dinther

BIJLAGE: Afstammingstabel rond Reusel. [Klik hier](#) voor volledige tabel

